

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Μιχάλη Παπαδόπουλου, *Με μολύβι και χαρτί –
Στιγμές ανασκόπησης*
Ιανός, Θεσσαλονίκη 2004

«...τ' άσπρο χαρτί μιλά με τη φωνή σου
τη δική σου φωνή
όχι εκείνη που σ' αρέσει».

Γιώργος Σεφέρης

Όταν αποφασίζει κανείς να εκθέσει τις σκέψεις του στο χαρτί, αποφασίζει ταυτόχρονα να εκτεθεί και να κριθεί ο ίδιος για τις σκέψεις και τις κρίσεις του, τόσο αυτές που αποκαλύπτονται όσο κι αυτές που παραμένουν άδηλες ή υπαινικτικές – μια που η γραφή δεν λέγει μόνον αλλά σημαίνει, όπως μας έχει διδάξει ο σοφός Εφέσιος.

Ο Μιχάλης Παπαδόπουλος αποκαλύπτεται πράγματι, μέσα απ' αυτόν τον μικρό αλλά περιεκτικό τόμο, που περιγράφει τα θησαυρίσματα της πλούσιας εμπειρίας του, ως ένας ευαίσθητος και στοχαστικός σχολιαστής της καθημερινής, εκπαιδευτικής, κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας που τον προβληματίζει, τον ευχαριστεί, του γεννά ερωτήματα και αμφιβολίες αλλά και συχνά τον πληγώνει.

Στις 200 περίπου σελίδες του βιβλίου του ξεδιπλώνεται η πορεία ενός ανθρώπου, ένα οδοιπορικό του βίου του, σε στιγμές από την προσωπική και την ακαδημαϊκή του ζωή, και περιγράφονται, μ' έναν λόγο ήπιο και χαμηλόφωνο αλλά

κριτικό και διορατικό, οι συναντήσεις του με ανθρώπους και πράγματα σημαντικά για τον ίδιο αλλά και για τον δημόσιο βίο αυτού του τόπου.

Αφετηρία αυτής της αυτοβιογραφικής περιήγησης φαίνεται πώς είναι το ερώτημα που διατυπώνει από την αρχή κιόλας ο συγγραφέας (σ. 26): «ποια μπορεί να είναι η στάση ενός ενεργού πολίτη μπροστά σε μία τόσο περίπλοκη κατάσταση και μπροστά σε μία ζοφερά σκιαγραφούμενη πραγματικότητα;» Για να δώσει αμέσως στην επόμενη σελίδα (σ. 27) την απάντηση: «μέρος της ευθύνης μας απέναντι στην κοινωνία... αποτελεί ακόμη η έκφραση της ευαισθησίας, της ανησυχίας και της προσδοκίας, μπροστά σε όσα συμβαίνουν και ενόψει όσων προδιαγράφονται». Αυτή η προγραμματική δήλωση διατρέχει το σύνολο του βιβλίου του για να καταλήξει σ' αυτό που φαίνεται να τον προβληματίζει βαθιά, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη τις ηγετικές θέσεις από τις οποίες υπηρέτησε τα κοινά - ποιος πρέπει να είναι ο ρόλος και η στάση ενός υπεύθυνου και συνετού ηγέτη αυτή την

εποχή: «...κύριο χαρακτηριστικό του ηγέτη πρέπει να είναι η σύνεση, η λελογισμένη αντίδραση και, εντέλει, η προσπάθεια αποφυγής της δράσης. Το ζητούμενο επομένως είναι ο αντι-ηρωικός ηγέτης» (σ. 28).

Από μια τέτοια σκοπιά αντιμετωπίζει καίρια ζητήματα της σύγχρονης ζωής-την παιδεία, τη θρησκεία, το δίκαιο, την ιστορία, τον πόλεμο, την προσφυγιά, την πολιτισμική ποικιλία, την πολιτική, με την αγωνία ότι συχνά «... λειτουργούμε χωρίς μελέτη, βιαστικά, αποσπασματικά και τελικά αναποτελεσματικά» (σ. 31). Κυρίαρχη είναι εδώ η αγωνία του δασκάλου, «με καρδιά πατέρα και οράματα ποιητού», όπως αναφέρεται (σ. 36), να προσφέρει τη θησαυρισμένη πείρα του στους νέους ανθρώπους: «τα παιδιά πρέπει να καταλάβουν. Είναι η μοναδική μας ελπίδα για να ζήσουν καλύτερες μέρες σ' ένα πιο δίκαιο κόσμο» (σ. 38).

Ο Μιχάλης Παπαδόπουλος πιστεύει στη δύναμη της γνώσης και στη δύναμη των μορφωμένων ενεργών πολιτών για ν' αλλάξουν τον κόσμο, για «... να δημιουργήσουμε μια παλιγγενεσία με άρματα τη γνώση, τη δουλειά, τη συλλογικότητα, την ενεργό συμμετοχή όλων μας στα κοινά, την αμετακίνητη αποφασιστικότητα. Χρειαζόμαστε την πρωτοπορία των νέων μας, που ξεπερνώντας την αδιαφορία της εποχής, με ελεύθερη σκέψη, με προβληματισμό, με κριτική αμφισβήτηση και κυρίως με δουλειά και γνώση θα παρασύρουν κι εμάς...» (σ. 50).

Παρότι το βιβλίο προδίδει στιγμές συναισθηματικής έντασης, μαρτυρεί επίσης μία νηφάλια ορθολογικότητα με την επαγωγική κλιμάκωση του στοχασμού και την ιεράρχηση των προβλημάτων που εξετάζει. Αποκαλύπτει ακόμη το ανοιχτό πνεύμα και την ευρυμάθεια του

συγγραφέα, την κριτική πολιτική σκέψη του και μιαν ευαισθησία που τον οδηγεί σε αυτοκριτική, όπως την εκφράζει με τους στίχους του ποιητή που επιλέγει: «Αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος, δε θα πάψεις ούτε στιγμή ν' αγωνίζεσαι για την ειρήνη και για το δίκιο.

.....Δεν έχεις καιρό,
δεν έχεις καιρό για τον εαυτό σου
αν θέλεις να λέγεσαι άνθρωπος.» (σ. 62)

Το βιβλίο αυτό είναι προϊόν της «ευγενούς οργής» που κατέχει τον συγγραφέα μπροστά στα αδιέξοδα του σύγχρονου κόσμου: την αλαζονεία της δύναμης, τη συναλλαγή, την έλλειψη επικοινωνίας, την υποταγή. «Όσοι ανταλλάσσουν την ελευθερία με την ασφάλεια δε δικαιούνται καμία από τις δύο» επαναλαμβάνει emphatically (σ. 56). Και αγωνίζεται να μας πείσει, με τη νοοτροπία και το πάθος ενός Διαφωτιστή, για πράγματα αυτονόητα που εξακολουθούν, ωστόσο, να παραμένουν αμφισβητούμενα -τις ίσες ευκαιρίες στη μόρφωση, την πρόοδο και την ανάπτυξη, την διά βίου μάθηση, τις ανθρωπιστικές αξίες, τον σεβασμό της ετερότητας, την επαφή και την κοινωνικότητα των ανθρώπων (σ. 158, 181).

Παρ' όλον τον διδακτικό τόνο που φαίνεται να υποκρύπτει ο λόγος του, με το βιβλίο του αυτό ο συγγραφέας δεν θέλει να διδάξει ή να νουθετήσει: «Δε συνηθίζω να νουθετώ. Πιστεύω ότι εμείς οι μεγαλύτεροι πρέπει να μη νουθετούμε αλλά να εμπνέουμε τους νέους ανθρώπους με τον τρόπο της ζωής μας» γράφει (σ. 35) και νομίζω ότι αυτό ακριβώς πετυχαίνει, να λειτουργεί δηλαδή ως οδοδείκτης προς τον δρόμο της αρετής ακολουθώντας κι ο ίδιος την πατρογονική εντολή: *Τίμα κι έπαρ', τίμα κι άφσον...*

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ

Η κ. Χριστίνα Βείκου είναι Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Η Ανώτατη Εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα

Επιμέλεια: Γ. Μαυροειδής - Α. Πέτρου

Εκδόσεις Intercollege, Λευκωσία 2003

Το βιβλίο *Η ανώτατη εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα* ήρθε την πιο κατάλληλη στιγμή, την ώρα που η κυπριακή πολιτεία μελετά σοβαρά το θέμα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και την αναβάθμιση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ελπίζουμε ότι το βιβλίο αυτό θα βοηθήσει, αν διαβασθεί, προς την ορθή κατεύθυνση. Πρέπει ιδιαίτερα να ευχαριστήσουμε και να συγχαρούμε τον Κοσμήτορα της Σχολής Επιστημών Αγωγής του κολεγίου μας, δρ Γεώργιο Μαυροειδή, για την πρωτοβουλία του να εκδοθεί το βιβλίο καθώς και για την εξαιρετη εισαγωγή του, τον αγαπητό συνάδελφο Αλέξη Πέτρου για τη φιλολογική επιμέλεια των κειμένων και να αποδώσουμε τη δέουσα τιμή στον αείμνηστο Ανδρέα Χριστοδουλίδη για το κοπιώδες έργο της μετάφρασης των κανονιστικών κειμένων που αποτελούν το σκελετό του βιβλίου. Η απλή, απέριττη, αλλά εξαιρετικά επικοινωνιακή επιμέλεια του εξωφύλλου ανήκει στη συνάδελφο του Τμήματος Γραφικών Τεχνών και Εσωτερικής Διακόσμησης, Μαριάννα Καφαρίδου.

Στον πρόλογό του βιβλίου ο δρ Ευσάγγελος Κουφουδάκης, Πρύτανης του Intercollege, τονίζει τη μεγάλη σημασία της έκδοσης και μας ενημερώνει για τα κανονιστικά κείμενα και τις διακηρύξεις σχετικά με το μέλλον της Ανώτατης Εκπαίδευσης και τη δημιουργία σύγχρονων

πανεπιστημίων, όπως προέκυψαν μέσα από τις πρόσφατες διασκέψεις του Παρισιού (1998), της Μπολόνια (1999) και της Πράγας (2001). Χαρακτηριστικά γράφει: «Η γνωριμία με τα κείμενα αυτά θα μπορούσε να καλύψει κενά που πιθανόν να υπάρχουν στο θεωρητικό μας προβληματισμό και εξοπλισμό, αλλά και να συμβάλει στη σταδιακή διαμόρφωση ενός πλαισίου βασικών αρχών που θα μας παράσχουν τη δυνατότητα να οργανώσουμε καλύτερα τις σκέψεις μας αναφορικά με τα πιο πάνω ζητήματα».

Στην εμπειρισταωμένη εισαγωγή του με τίτλο «Το παρόν και το μέλλον της ανώτατης εκπαίδευσης», ο Γιώργος Μαυροειδής αναφέρει ότι «η κινητικότητα που παρατηρείται στις μέρες μας γύρω από την ανώτατη εκπαίδευση καταδεικνύει τη σοβαρότητα του προβλήματος και την αγωνία όλων για τη δημιουργία ενός πανεπιστημίου περισσότερο δημοκρατικού, ευέλικτου και αποτελεσματικού, ικανού να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα».

Στο πρώτο μέρος της πραγματικά εμβριθούς και αναλυτικής εισαγωγής του, ο κ. Μαυροειδής αναλύει βασικές έννοιες για την αναζήτηση ενός νέου πανεπιστημιακού συμφώνου, με συγκεκριμένες αναφορές σε πανεπιστημιακούς, ακαδημαϊκούς συγγραφείς ή ειδικούς για θέματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, οι οποίοι

χαράσσουν το γενικό πλαίσιο αναφοράς για τη δομή και τους στόχους του πανεπιστημίου του μέλλοντος. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται τα κεντρικά σημεία των κανονιστικών κειμένων που προέκυψαν από διασκέψεις διεθνών οργανισμών, που δίδουν απαντήσεις σε καθοριστικά ερωτήματα για τη δομή και τη λειτουργία του αυριανού πανεπιστημίου, ενώ στο τελευταίο σχολιάζονται αποφάσεις ευρωπαϊκών συναντήσεων για το έθιο θέμα και επισημαίνεται η αναγκαιότητα δημιουργίας ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης» με ενιαίο σύστημα διδακτικών μονάδων και τίτλων σπουδών και μιας κοινής ευρωπαϊκής συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα.

Το Δεύτερο Μέρος του βιβλίου, που φέρει τον τίτλο «Κανονιστικά κείμενα για ένα σύγχρονο πανεπιστήμιο» περιλαμβάνει τα εξής κεφάλαια:

Α'. *Η Παγκόσμια Διάσκεψη για την Ανώτατη Εκπαίδευση στον 21^ο Αιώνα*, (Παρίσι, Οκτώβριος 1998).

Στο κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνονται η Οικουμενική Διακήρυξη για την Ανώτατη Εκπαίδευση στον 21^ο Αιώνα: Όραμα και Πράξη, η Απουστολή και Λειτουργία της Ανώτατης Εκπαίδευσης, η Διαμόρφωση του Οράματος για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Από το Όραμα στην Πράξη, το Πλαίσιο Άμεσης Δράσης για την αλλαγή και ανάπτυξη στην Ανώτατη Εκπαίδευση, Δραστηριότητες Προτεραιότητας σε Εθνικό Επίπεδο, Προτεραιότητες σε επίπεδο συστημάτων και ιδρυμάτων, Ενέργειες που πρέπει να αναληφθούν σε διεθνές επίπεδο με πρωτοβουλία της ΟΥΝΕΣΚΟ, Περίληψη της Οικουμενικής Διακήρυξης για την Ανώτατη Εκπαίδευση και Τάσεις και Προβληματισμοί στις Μαθησιακές Δομές της

Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη Ευρώπη: Εκτελεστική Περίληψη.

Β'. *Η κοινή Διακήρυξη των Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας*, (Μπολόνια, Ιούνιος 1999).

Ο Χώρος της Ευρωπαϊκής Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, Διεθνές Σεμινάριο, (Λείρια, 24-25 Νοεμβρίου 2000): Συστήματα Συσσώρευσης και Μεταφοράς Διδακτικών Μονάδων και Διακήρυξη των Φοιτητών (Γκαίτεμπορκ, 25 Μαρτίου 2001).

Γ'. *Η Ανακοίνωση για τη Συνάντηση των Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας* (Πράγα, Μάιος, 1988), όπου παρουσιάζονται και σχολιάζονται αποφάσεις διεθνών συναντήσεων για τη Δημιουργία «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης».

Στο τέλος του βιβλίου περιλαμβάνονται, ως παραρτήματα, τα πιο πάνω Κανονιστικά Κείμενα στην Αγγλική Γλώσσα, καθώς και η Magna Charta της Ευρωπαϊκής Εκπαίδευσης (Μπολόνια, Σεπτέμβριος 1988).

Γενικά το βιβλίο αποτελεί ένα πολύ χρήσιμο οδηγό για όλους εκείνους που ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, λαμβάνοντας υπόψη και τις διεθνείς αντιλήψεις και αποφάσεις αρμόδιων σωμάτων, διεθνών διασκέψεων και διεθνών Οργανισμών. Ευχή και προσδοκία όλων μας είναι εκείνοι που λαμβάνουν τις πολιτικές αποφάσεις για το μέλλον της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να μπουν στον κόπο να μελετήσουν και λάβουν υπόψη τους το πολύτιμο αυτό βοήθημα.

Τελειώνοντας, επιθυμούμε να εκφράσουμε και πάλι τις ευχαριστίες και τα συγχαρητήριά μας σε όλους τους συντελεστές της εξαιρετικής αυτής δουλειάς.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΛ. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

Η Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στις βαλκανικές χώρες

Balkan Society for Pedagogy and Education 4

N.P.Terzis (ed.), Intercultural Education in the Balkan Countries

Kyriakidis Bros.s.a., Thessaloniki 2004

«Πιστεύω στην αρχή ότι ο αγώνας εναντίον του ρατσισμού αρχίζει με την εκπαίδευση. Μπορεί κανείς να εκπαιδεύσει τα παιδιά όχι τους μεγάλους».

Tahar Ben Jelloun

Εκδόθηκε πρόσφατα, με επιμέλεια του καθηγητή της Παιδαγωγικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Ν.Π. Τερζή ο 4ος τόμος της σειράς Balkan Society for Pedagogy and Education με τίτλο Intercultural Education in the Balkan Countries των Εκδόσεων Publishing House Kyriakides Brothers S.A. Ο τόμος αυτός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της επικαιρότητας των θεμάτων που ανέπτυξαν οι εισηγητές στη διημερίδα που οργανώθηκε στην Οχρίδα στις 9-10 Μαΐου 2003 από τη Balkan Society for Pedagogy and Education, σε συνεργασία με το Τμήμα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου των «Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου» των Σκοπίων. Με την έκδοση των πρακτικών της διημερίδας αυτής γινόμαστε κοινωνοί του ουσιαστικού προβληματισμού που αναπτύχθηκε για την κατανόηση των θεμάτων που αφορούν τις Βαλκανικές αλλά και γενικότερα τις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες και ειδικά το ζήτημα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Το ζήτημα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι καίριο και επείγον για

την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, καθώς τα ελληνικά σχολεία υποδέχονται με συνεχή αυξανόμενο ρυθμό ξένους μαθητές από ποικίλες χώρες του κόσμου, οι οποίοι δεν μιλούν την ελληνική γλώσσα και δεν μπορούν εύκολα να ενταχθούν τόσο στη σχολική όσο και την κοινωνική ζωή της Ελλάδας.

Όπως φαίνεται πολύ εύγλωτα και στον παρόντα τόμο το θέμα αυτό απασχολεί με εξίσου επείγοντα χαρακτηρισμό όλες τις όμορες βαλκανικές χώρες. Οι πολλές και εξαιρετικά ενδιαφέρουσες από θεματολογική και παιδαγωγική άποψη εισηγήσεις καθιστούν φανερό το σχετικό προβληματισμό για την αντιμετώπιση των ποικίλων μορφωτικών, γλωσσικών αλλά και ευρύτερα πολιτισμικών ζητημάτων που θέτει η αναγκαιότητα μιας σύγχρονης πολυπολιτισμικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Συγκεκριμένα, οι εισηγητές εστίασαν το ενδιαφέρον τους στη διαπολιτισμική αγωγή, η οποία ως διαδικασία δηλώνει μια συνεχή και δυναμική αλληλεπίδραση και συνεργασία ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών εθνοτικών και πολιτισμικών

κοινωνικών ομάδων με σκοπό τη δημιουργία ανοικτών κοινωνιών που θα χαρακτηρίζονται από ισονομία, αλληλοκατανόηση, αλληλοαποδοχή και αλληλεγγύη.

Οι εισηγητές κατέθεσαν τις απόψεις τους σχετικά με την εφαρμογή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στις χώρες τους, τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των μεταναστών στις χώρες υποδοχής, τη μείωση των προκαταλήψεων στο σχολείο δίνοντας έμφαση σε ορισμένους παράγοντες του σχολικού περιβάλλοντος όπως το διδακτικό υλικό, τα προγράμματα επιμόρφωσης κ.ά. Τόνισαν, επίσης, ότι για την αντιμετώπιση των διακρίσεων στην εκπαίδευση απαιτείται μια πολυθεσμική προσέγγιση· το σχολείο από μόνο του δεν μπορεί να αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα, έχει ωστόσο τη δυνατότητα και την υποχρέωση να συμβάλει στη δημιουργία μιας πιο δίκαιης κοινωνίας με την άμβλυνση των κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων.

Τα θέματα των εισηγήσεων αφορούσαν την κατάσταση της ελλιπούς διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στις διάφορες βαλκανικές χώρες (Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία, FYROM, Τουρκία) τα προβλήματα της σχολικής εκπαίδευσης των μειονοτικών ομάδων στις χώρες που υπάρχουν, ζητήματα διδακτικής μεθοδολογίας, ιδιαίτερα όσον αφορά τους δίγλωσσους μαθητές. Άλλα σημαντικά θέματα ήταν σχετικά με τους κοινωνικοψυχολογικούς παράγοντες που επηρεάζουν τους ξένους μαθητές στις χώρες υποδοχής. Τέλος, εξετάστηκαν οι δυνατότητες και οι ευκαιρίες διαβαλκανικής σ συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης καθώς και τα προσόντα και τα κριτήρια αξιολόγη-

σης των εκπαιδευτικών που θα επιμορφώνονται προκειμένου να διδάξουν σε σχολεία με διαπολιτισμικό πρόγραμμα.

Όλες σχεδόν οι εισηγήσεις στηρίζονταν στην έννοια της αποδοχής και του ασπασμού της διαπολιτισμικής διαφορετικότητας, η οποία οδηγεί στη διαδικασία της ένταξης. Η πολιτική της ένταξης είναι, βέβαια, κάτι περισσότερο από την απλή προσφορά μαθημάτων ένταξης, διότι στοχεύει στην ενεργό συμμετοχή των μελών των εθνικών μειονοτήτων.

Στην εισήγησή της η Nelly Boiadjieva, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας, επεσήμανε μεταξύ άλλων και τα εξής:

α) τα πρώτα δείγματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα σχολεία της Βουλγαρίας εμφανίζονται το 1993, χρονιά κατά την οποία το Υπουργείο Παιδείας εστίασε το ενδιαφέρον του στη διαπολιτισμική προσέγγιση, χωρίς όμως συγκεκριμένη διδακτική μεθοδολογία για τα αλλοδαπά παιδιά που φοιτούσαν στο σχολείο

β) 30 διαφορετικές εθνικές μειονότητες ζουν σήμερα στη Βουλγαρία, οι οποίες σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1991 έχουν δικαίωμα να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσής τους στη Βουλγαρική γλώσσα

γ) τον Οκτώβριο του 1997 υπογράφηκε ο νόμος - πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων που ζουν στη Βουλγαρία, χωρίς όμως να είναι ξεκάθαρο το τοπίο σχετικά με το μοντέλο της ενσωμάτωσης των μειονοτήτων στη Βουλγαρία

δ) από το 1995 το Υπουργείο Παιδείας και Επιστήμης της Βουλγαρίας εγκρίνει προγράμματα ερευνητικών ομάδων για τη μελέτη της διαπολιτισμικής προσέγγισης στην εκπαίδευση

ε) τα έτη 1998-2000 εκπονήθηκαν προγράμματα σε συνεργασία των Πανεπιστημίων της Σόφιας, της Shoumen, του Λονδίνου και της Βαρκελώνης με θέμα την ειδική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Τέλος, τόνισε την ιδιαίτερη βαρύτητα που έχει δοθεί στην κοινωνικοποίηση των μη προνομιούχων παιδιών των Ρομά, καθώς η σχολική διαρροή τόσο των Ρομά όσο και των παιδιών της Τουρκικής μειονότητας διαρκώς αυξάνεται, χωρίς όμως να έχει σημειωθεί ιδιαίτερη πρόοδος στον τομέα αυτό.

Στην εισήγησή του ο Γεώργιος Μάρκου, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών, αναφέρθηκε στην υπάρχουσα νομοθεσία (Ν. 2413/96), που καλύπτει πλήρως την οργάνωση και λειτουργία των σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης με τρόπο που να εξασφαλίζονται τα εκπαιδευτικά δικαιώματα πολιτισμικών ομάδων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Επίσης, επεσήμανε τον ιδιαίτερο ρόλο του Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (Ι.Π.Ο.Δ.Ε.) για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της πολυπολιτισμικής πρόκλησης.

Επίσης, αναφέρθηκε στο Πρόγραμμα για τη Σχολική και Κοινωνική Ένταξη Παλλινουστούντων και Αλλοδαπών μαθητών, που αναπτύσσεται και εφαρμόζεται από το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το

πρόγραμμα αυτό χρησιμοποιεί ως πλαίσιο αναφοράς τη διαπολιτισμική προσέγγιση, έχει παρεμβατικό χαρακτήρα και γενικό σκοπό τη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που διασφαλίζουν σε όλους τους μαθητές ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Ο Gurcan Ultamir, Abant Izzet Baysal, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Bolu της Τουρκίας, στην εισήγησή του τόνισε ότι η μετανάστευση είναι τόσο παλιά όσο η ανθρωπότητα και ότι μετά τον Α΄ και τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ο εκβιομηχανισμός εξομάλυνε τις σχέσεις των αντίπαλων κοινωνιών και δημιούργησε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον που εδράζεται στις αρχές της ενθάρρυνσης της ανοχής, της αποδοχής της ύπαρξης διαφορετικών πολιτισμών και της αποφυγής της χρήσης του «εμείς» στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Επίσης, αναφέρθηκε στις νέες νομικές διατάξεις που θεσπίστηκαν, προκειμένου να προσεγγίσει η Τουρκία τις προδιαγραφές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι διατάξεις αυτές αφορούν τις ξενόγλωσσες εκδόσεις και την εκμάθηση ξένων γλωσσών στο σχολείο. Σημαντικό στοιχείο της εισήγησής του ήταν η πληρέστατη αναφορά στα αναλυτικά προγράμματα στα Ελληνικά Σχολεία, στα Αρμενικά και στα Εβραϊκά σχολεία που λειτουργούν σήμερα στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και στα ποσοστά της σχολικής διαρροής που παρατηρείται σ' αυτά τα σχολεία.

Όσον αφορά τη διαπολιτισμική εκπαίδευση στο πλαίσιο του Αναλυτικού Προγράμματος αξίζει να μνημονεύσουμε την εισήγηση της: Αναστασίας Κεσίδου, καθηγήτριας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, η οποία έδω-

σε μεγάλη βαρύτητα στον ορισμό και στους στόχους της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Ενδεικτικά ανέφερε τις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: την ενσυναίσθηση, την αλληλεγγύη, το σεβασμό και την αντίδραση στον εθνικιστικό τρόπο σκέψης. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση, τόνισε, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κοινωνική μάθηση, να ενισχύει το άτομο με τη δυνατότητα να συνδιαλέγεται μεταξύ των πολιτισμών, να καλλιεργεί την αγωγή του πολίτη και την αντιρατσιστική εκπαίδευση και να ενθαρρύνει τη δίγλωσση εκπαίδευση. Κατά την άποψή της είναι πρωταρχικής σημασίας ζήτημα οι μαθητές των μειονοτήτων να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα στο σχολείο και να υπάρχει διδακτικό αντικείμενο στη μητρική τους γλώσσα ενσωματωμένο στο αναλυτικό πρόγραμμα. Κάτω από αυτό το πρίσμα η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν αφορά μόνο τους μαθητές των μειονοτήτων αλλά και τους μαθητές της κυρίαρχης ομάδας. Όσον αφορά τις πρακτικές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης τόνισε:

- α) τη σημασία της φοίτησης όλων των μαθητών (γηγενών και αλλοδαπών) στο ίδιο σχολείο
- β) τη διαπολιτισμική διάσταση που θα πρέπει να διαπερνά όλα τα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος
- γ) την απομάκρυνση των διακρίσεων, των στερεοτύπων και των εικόνων του άλλου ως εχθρού από τα σχολικά βιβλία
- δ) τη δημιουργία σχεδίων εργασίας (projects) με τη συμμετοχή όλων των μαθη-

τών (γηγενών και αλλοδαπών) σε θέματα ιστορίας, λογοτεχνίας, μουσικής κτλ.

ε) την ειδική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε η εισήγηση της Χριστίνας Βέικου, Συμβούλου του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, με τίτλο: «Πολιτισμικές διαφορές στην Ελληνική Εκπαίδευση. Διαχείριση ταυτοτήτων». Θέμα της εισήγησης ήταν η εθνογραφική προσέγγιση μιας μελέτης-περίπτωσης νεαρών μαθητών Ποντιακής-Ελληνικής καταγωγής που ζούσαν σε περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και επαναπατριώθηκαν στην Ελλάδα την περίοδο 1989-1994 (λίγο πριν και αμέσως μετά την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης). Η κ. Βέικου διερεύνησε το ζήτημα της διαμόρφωσης της ταυτότητας στα άτομα που παλιννοστούν. Χαρακτηριστικά επεσήμανε ότι τα άτομα αυτά, των οποίων οι παππούδες ήταν κάτοικοι του Πόντου, ορίζουν τους εαυτούς τους ως Έλληνες λόγω των προγόνων τους, ως Πόντιους λόγω της καταγωγής τους και ως Ρώσους λόγω της γέννησής τους σε περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Υπερτονίζουν όμως την ελληνικότητά τους, διότι λόγω των συνθηκών του επαναπατρισμού τους η ταυτότητα αυτή τους βοήθησε να υπερνικήσουν τις κοινωνικές αντιξοότητες, προκειμένου να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία. Οι Ελληνοπόντιοι δημιούργησαν αυτή την ιδανική ταυτότητα, προκειμένου να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους να ζήσουν, να εκπαιδευτούν και να εργαστούν όπως οι γηγενείς στην ελληνική επικράτεια και

να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία.

Τα παιδιά, όμως, των επαναπατρισθέντων αυτών Ελληνοποντίων ηλικίας 12-17 ετών ανέπτυξαν μια εντελώς διαφορετική αντίληψη για την ταυτότητά τους. Τα παιδιά αυτά μιλούσαν Ρωσικά ως πρώτη γλώσσα, Ποντιακά ως μητρική γλώσσα, ενώ δεν είχαν επάρκεια στην ελληνική γλώσσα. Σημειώνεται ότι στα πρώτα χρόνια της ζωής τους τα παιδιά αυτά έζησαν σε ένα εντελώς διαφορετικό κοινωνικό, πολιτισμικό και εκπαιδευτικό περιβάλλον από αυτό της χώρας υποδοχής τους, δηλαδή της Ελλάδας. Οι παλιννοστούντες αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν σε συγκεκριμένες περιοχές και οι μαθητές να φοιτήσουν στις τάξεις υποδοχής, όπου δίγλωσσοι εκπαιδευτικοί τους δίδασκαν την ελληνική γλώσσα, την ελληνική ιστορία και τον ελληνικό πολιτισμό στα Ελληνικά και τα Ρωσικά. Τα παιδιά αυτά, όπως ήταν αναμενόμενο, «κουβαλώντας» τις δικές τους προσωπικές αναμνήσεις και ενδιαφέροντα ένιωθαν μετέωρα στη χώρα υποδοχής (την Ελλάδα) με τις διαφορετικές πολιτισμικές απαιτήσεις. Εύστοχα, λοιπόν, χαρακτηρίζονται από την εισηγήτρια ως «μετανάστες παρά τη θέλησή τους» σε αντίθεση με τους γονείς τους οι οποίοι με τη θέλησή τους επέλεξαν να επιστρέψουν στη χώρα της καταγωγής των προγόνων τους, προκειμένου να εξελιχθούν οικονομικά και να διεκδικήσουν μια καλύτερη ζωή.

Έτσι, τα παιδιά αυτά, όπως και τα παιδιά ποικίλων μειονοτικών ομάδων, στις διάφορες χώρες του κόσμου, ανέπτυξαν ισχυρή αντίσταση έναντι του κυ-

ρίαρχου πολιτισμού και έντονη αίσθηση της δικής τους διαφορετικής πολιτισμικής/κοινωνικής ταυτότητας ανάλογα με την ηλικία εισόδου τους και τη συναισθηματική προετοιμασία τους για την ένταξη στη χώρα υποδοχής. Θεωρούσαν τους εαυτούς τους ότι βρισκόταν σε χειρότερη μοίρα, επειδή ανήκαν σε μία διαφορετική κοινωνική και πολιτισμική ομάδα. Οι πολιτισμικές και οι γλωσσικές διαφορές μεγάλωναν το χάσμα μεταξύ αυτών και των γηγενών μαθητών. Πολύ επιτυχημένα σημειώνεται από την κ. Βέικου, ότι τα παιδιά αυτά βίωσαν έντονα τις πολιτισμικές διαφορές στο σχολικό περιβάλλον και ένιωσαν ότι αυτές οι διαφορές λειτούργησαν ως ένας μηχανισμός επιβολής συνόρων ανάμεσα σε αυτά και τα γηγενή παιδιά και γι' αυτό θεωρούσαν τις διαφορές αυτές ως σύμβολο της διαφορετικής τους ταυτότητας που όφειλαν να διατηρήσουν, προκειμένου να διαπραγματευτούν τις διακρίσεις που υφίσταντο. Χαρακτηριστικά δήλωναν μια περίεργη ταυτότητα, λέγοντας «δεν είμαστε σαν τους Έλληνες, εξάλλου αυτοί μας αποκαλούν «βρωμορώσους», αλλά εμείς είμαστε γνήσιοι Έλληνες, και συγκεκριμένα Ελληνοπόντιοι, και ήρθαμε εδώ για μια καλύτερη ζωή». Οι φράσεις τους αυτές υποδήλωναν τον τρόπο διαπραγμάτευσης της εγκατάστασής τους στο νέο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Το δίλημμα με το οποίο ήρθαν αντιμέτωπα αφορούσε τη διατήρηση της δικής τους πολιτισμικής ταυτότητας, που θα συνεπαγόταν την κοινωνική τους απομόνωση, ή την υιοθέτηση προτύπων συμπεριφοράς της κυρίαρχης ομάδας της χώρας υποδοχής που θα τους εξα-

σφάλιζε τη σχολική και την κοινωνική επιτυχία τους. Βίωσαν, λοιπόν, μια σκληρή κοινωνική πραγματικότητα, διότι αντιμετώπισαν την περιθωριοποίηση με όλα τα συνεπακόλουθά της, η οποία όμως τους οδήγησε να αναπτύξουν στρατηγικές επιβίωσης. Για τον λόγο αυτό εγκαταλείπουν το σχολείο για να δουλέψουν και βρίσκονται διαρκώς μπροστά σε καταστάσεις επίλυσης συγκρούσεων. Τους απασχολούν ερωτήματα όπως: «ποιοι είμαστε, σύμφωνα με την Ελληνική Πολιτεία», «ποιοι αισθανόμαστε οι ίδιοι ότι είμαστε, σύμφωνα με το ιστορικό και γεωγραφικό μας παρελθόν» και «ποιοι θα θέλαμε να γίνουμε, σύμφωνα με τις δικές μας επιθυμίες». Τη σύγχυση αυτή που αντιμετώπισαν οι Ελληνοπόντιοι μαθητές δηλώνουν τόσο τα λόγια μιας Ελληνοπόντιας μαθήτριας 13 ετών «θα ήθελα να ζω στην Ελλάδα, αλλά να πηγαίνω αρκετές φορές στη Ρωσία», όσο και το σύνθημα «το σπίτι του πόνου», που ήταν γραμμένο στην κεντρική πύλη του σχολείου που φοιτούσαν Ελληνοπόντιοι μαθητές.

Από την ανωτέρω εισήγηση καθίσταται σαφές ότι το σχολικό περιβάλλον που βιώνει τη νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα αναδεικνύεται σε χώρο στρατηγικής σημασίας για την αντιμετώπιση των κοινωνικών διακρίσεων τόσο σε επίπεδο ιδεολογικό όσο και σε επίπεδο πρακτικής. Κάτω από αυτό το πρίσμα ως αρχή η διαπολιτισμική εκπαίδευση δηλώνει ότι τόσο το σχολείο όσο και η κοινωνία πρέπει να διασφαλίζουν σε όλα τα άτομα ίσες ευκαιρίες ανεξάρτητα από την εθνική, φυλετική, πολιτισμική και κοινωνική τους προέλευση.

Στην εισήγησή της για τη σημασία της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην προσχολική αγωγή η Yordana Fakirska καθηγήτριας στο Εθνικό Ινστιτούτο Εκπαίδευσης της Σόφιας (Βουλγαρία), έδωσε έμφαση μεταξύ άλλων στα παρακάτω σημεία:

α) η Βουλγαρία αποτελεί ένα καλό παράδειγμα ειρηνικής και φιλικής συνύπαρξης πολλών εθνοκοινοτήτων και πολιτισμών, αν και έχει διαπιστωθεί ότι επηρεάζεται από τις γενικότερες ανακατατάξεις στα Βαλκάνια αλλά και στην ευρύτερη περιοχή

β) ιδιαίτερα οι Τσιγγάνοι και οι Τούρκοι μαθητές έρχονται στο νηπιαγωγείο με αρνητικές στάσεις για τους μαθητές τους άλλων εθνοπολιτισμικών ομάδων, γεγονός που δυσχεραίνει τόσο την προσαρμογή τους όσο και τη διαδικασία κοινωνικοποίησής τους

γ) για το λόγο αυτό οι δραστηριότητες που εφαρμόζονται στο Νηπιαγωγείο έχουν στόχο τη δημιουργία και την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής επικοινωνίας στις πολιτισμικά ανομοιογενείς τάξεις, ώστε να μπορέσουν τα παιδιά να νιώσουν ασφάλεια στο περιβάλλον που ζουν, να αναπτύξουν μια θετική αυτό-εικόνα και μια αλτρουιστική συμπεριφορά και σεβασμό προς τους άλλους.

Επίσης, η εκμάθηση της Βουλγαρικής γλώσσας είναι ένα προαπαιτούμενο για την ομαλή κοινωνικοποίηση των μικρών μαθητών, και η διδασκαλία της αρχίζει από την προσχολική αγωγή με τη μορφή δραστηριοτήτων και παιχνιδιών.

Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητη η ενημέρωση αλλά και η συνεργασία με

τους γονείς των μαθητών για την υλοποίηση δραστηριοτήτων προς την παραπάνω κατεύθυνση.

Απαραίτητη κρίνεται και η ειδική επιμόρφωση των νηπιαγωγών, οι οποίοι θα πρέπει να είναι κάτοχοι δύο γλωσσών, τόσο της Βουλγαρικής όσο και της μητρικής γλώσσας των αλλοεθνών μαθητών. Η συμπεριφορά και οι στάσεις τους παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση θετικών απόψεων, αντιλήψεων των μαθητών απέναντι στους άλλους μαθητές του σχολείου.

Σημειώνουμε ότι στην εισήγησή τους, η Εύα Λαλούμη-Βιδάλη, καθηγήτρια του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ινστιτούτου της Θεσσαλονίκης και ο Παναγιώτης Γιαγκουνίδης, καθηγητής του Πανεπιστημίου της Θράκης, με θέμα: «Πολυπολιτισμικές προοπτικές στην Προσχολική εκπαίδευση: μια μελέτη για την οπτική των νηπιαγωγών και των προβλημάτων τους στην Ελλάδα», παρουσίασαν εκτενώς θέματα που αφορούν την προσχολική αγωγή στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, παρουσίασαν τα πορίσματα μιας ενδιαφέρουσας έρευνας για τα παιδιά που φοιτούσαν στα νηπιαγωγεία 7 νομών της Βορείου Ελλάδας. Από αυτά το 33,3% ήταν αλλοδαποί μαθητές, το 50% επαναπατρισθέντες και το 16,7% γηγενείς μαθητές. Μέσα από το ερωτηματολόγιο που μοιράστηκαν στις νηπιαγωγούς δόθηκε η

ευκαιρία στους ερευνητές να σκιαγραφήσουν το πορτραίτο των νηπιαγωγών, να παρουσιάσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να καταγράψουν τις ανάγκες τους. Βασικό συμπέρασμα της έρευνας ήταν η διαπίστωση της αναγκαιότητας ειδικής επιμόρφωσης των νηπιαγωγών σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης διότι από αυτούς εξαρτάται η διαμόρφωση ατμόσφαιρας εμπιστοσύνης και διαλλακτικότητας που θα βοηθήσει τη σωστή και υπεύθυνη διαπαιδαγώγηση των μικρών μαθητών. Βέβαια προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλουν η γνώση της νηπιαγωγού για το κοινωνικοπολιτισμικό υπόβαθρο των μαθητών καθώς και ο βαθμός συνεργασίας της με τους γονείς των μαθητών.

Γενικά, όλες οι εισηγήσεις παρουσίασαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι προσδιόρισαν ανάγλυφα τη φυσιογνωμία αλλά και τις ιδιαιτερότητες των μεταναστών στις Βαλκανικές χώρες. Έτσι καθίσταται ρεαλιστική η διατύπωση προτάσεων για την όσο το δυνατόν καλύτερη διαπολιτισμική επικοινωνία η οποία θα στηρίζεται στην αποδοχή του άλλου, στην αξιοποίηση της διαφοράς και στην κατανόηση του ανθρώπου και της ιδιαιτερότητάς του μέσα σε ένα περιβάλλον με έντονη κινητικότητα.

ΑΝΤΩΝΙΑ ΔΗΜΗΤΡΑΣΚΟΥ

Ανθρωπολογία, κουλτούρα και πολιτική

Επιμέλεια: Χρήστος Δερμεντζόπουλος - Μάνος Σπυριδάκης
Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

Ο συλλογικός τόμος με τίτλο «Ανθρωπολογία, Κουλτούρα και Πολιτική» που επιμελήθηκαν οι Χρήστος Δερμεντζόπουλος και Μάνος Σπυριδάκης, περιλαμβάνει δεκατέσσερα κεφάλαια από αξιόλογους Έλληνες και ξένους κοινωνικούς επιστήμονες και μια ιδιαίτερα διαφωτιστική και κατατοπιστική εισαγωγή από τους επιμελητές. Ο γενικός στόχος του τόμου είναι η σύνδεση των πολιτισμικών προτύπων και πρακτικών υπό την ευρεία έννοια, με την πολιτική και κοινωνική πράξη μέσα από μια ιδιαίτερη κριτική και αναστοχαστική ανθρωπολογική οπτική. Τα κεφάλαια του τόμου καλύπτουν μια σειρά από εξαιρετικά σημαντικά ζητήματα, τα οποία παρά την φαινομενική τους ετερογένεια, αποτελούν κρίκους μιας ενιαίας προβληματικής για τον ρόλο και τις προοπτικές του κριτικού ανθρωπολογικού λόγου στην σημερινή πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα και για την συμβολή της διεπιστημονικότητας και του κριτικού διαλόγου στις προσπάθειες ξεπεράσματος των αδιεξόδων των κοινωνικών επιστημών.

Ο τόμος χωρίζεται σε δυο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά στην κριτική της κουλτούρας και στις σχέσεις της με την πολιτική ενώ το δεύτερο περιλαμβάνει κεφάλαια για την τέχνη και την λαϊκή

κουλτούρα. Αρχίζοντας από το πρώτο μέρος, η Marilyn Strathern (*Διεπιστημονικότητα και λογοδοσία*) ασχολείται με το ζήτημα της ανάδυσης και της επέκτασης των πρακτικών της διεπιστημονικότητας σε πεδία τόσο των κοινωνικών όσο και των φυσικών επιστημών σε σχέση με το πρόβλημα των βέλτιστων στρατηγικών λογοδοσίας, οι οποίες μέχρι σήμερα είχαν αναπτυχθεί στα πλαίσια των ξεχωριστών επιστημονικών κλάδων. Ο Γιάννης Κυριακάκης στο εξαιρετικά ενδιαφέρον κείμενο του (*Η εθνογραφική εμπειρία και η κριτική της κουλτούρας, προσπάθεια σκιαγράφησης της «ανθρωπολογικής οπτικής» ως ερμηνευτικής της ανθρώπινης συνθήκης*) συνοψίζει τις εθνογραφικές του εμπειρίες στην Αγγλία και στην Αφρική, αναδεικνύοντας μια «ανθρωπολογική οπτική» η οποία σχετίζεται με μια εθνογραφική πρακτική ρήξης με την κουλτούρα από την οποία προέρχεται. Η Susan Wright (*Η πολιτικοποίηση της «κουλτούρας»*) επιχειρεί να προσδιορίσει με ιστορικούς και πολιτικούς όρους τον τρόπο με τον οποίο η έννοια της «κουλτούρας» έχει γίνει εργαλείο ρητορικής και διαχείρισης σε μια σειρά πεδίων άσκησης και επιβολής δύναμης όπως είναι η πολιτική, οι ιδεολογικές διαμάχες, ο επιχειρηματικός

κόσμος, ο ρατσιστικός λόγος και οι μεταμορφώσεις του κ.α. Ο Μάνος Σπυριδάκης (*Η έννοια του πεδίου στην ανθρωπολογία της πόλης*) αναδεικνύει με καινοτόμο τρόπο τις έντονες χωρικές και κοινωνικές διαστάσεις του ερευνητικού πεδίου παίρνοντας σαν αφορμή τις ανθρωπολογικές ερευνητικές πρακτικές στα πλαίσια του αστικού χώρου. Ο Edward W. Said στο κείμενο του (*Σύγκρουση λόγω άγνοιας*) αντικρούει κριτικά τις απόψεις του Huntington περί σύγκρουσης των πολιτισμών αναδεικνύοντας τις αιτίες και τις συνέπειες του σχηματικού και προκλητικού πολιτικού και πολιτισμικού διαχωρισμού Δύσης και Ισλάμ. Οι Maurice Godelier και Hosham Dawod (*Οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες απέναντι στον ουαχαμπίσμό και στα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001*) επιχειρούν να καταδείξουν την ανάγκη της σε βάθος διεπιστημονικής ανάλυσης της πολιτικής διάστασης της θρησκείας στον σύγχρονο κόσμο με στόχο την κατανόηση της πολυδιάστατης σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας και της αποφυγής θέασης των θρησκευτικών ζητημάτων σαν πεδίων διαμάχης. Ο Robert Layton (*Εχθροπραξίες, βιολογία και κουλτούρα*) αναμετράται με τους μύθους περί βιολογικών καταβολών των πολιτισμικών και κοινωνικών συμπεριφορών, όπως αυτοί διαδίδονται από κλάδους όπως η κοινωνιοβιολογία, μύθοι που παίζουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό πολιτικό ρόλο στην σημερινή εποχή της ραγδαίας ανόδου της επιρροής της λογικής του «κοινωνικού δαρβινισμού». Ο Θανάσης Αλεξίου (*Κοινωνικές και επιστημολογικές*

συνισταμένες των προσεγγίσεων μικρο-επιπέδου, Η επαναφορά του ατόμου ως μεθοδολογικής αρχής) διασυνδέει με εξαιρετικά εύστοχο τρόπο την αυξημένη επιρροή επιστημολογικών και θεωρητικών ρευμάτων όπως είναι ο μεθοδολογικός ατομικισμός και ο μεταμοντερνισμός με τον ηγεμονικό ρόλο των νέων μεσαίων στρωμάτων στην κοινωνική δομή και των αξιών τους. Τέλος, ο Μάνος Τσακίρης (*Σώμα και πράξη: μεταξύ φαινομενολογίας και νευροεπιστημών*) αναλύει την αναγκαιότητα σύζευξης μεταξύ φαινομενολογίας και γνωστικών νευροεπιστημών για την πληρέστερη κατανόηση του δρώντος υποκειμένου.

Το δεύτερο μέρος του τόμου ανοίγει με ένα κείμενο του αείμνηστου Στάθη Δαμιανάκου (*Φαδο και ρεμπέτικο, βίοι παράλληλοι*) το οποίο αναδεικνύει τις κοινές συνισταμένες των λαϊκότροπων, περιθωριακών καλλιτεχνικών εκφράσεων στους σύγχρονους αστικούς σχηματισμούς. Ο Χρήστος Δερμεντζόπουλος (*Ρεμπέτικο τραγούδι και ελληνικός κινηματογράφος των ειδών (1951-1974), Σκέψεις γύρω από την αναζήτηση μιας εν δυνάμει λαϊκής αντίστασης στα αντικείμενα του αστικού λαϊκού πολιτισμού*) επιχειρεί μια ιδιαίτερα ενδιαφέρονσα και τεκμηριωμένη συσχέτιση των αξιών, των στερεοτύπων και των παραστάσεων των ρεμπετών με την λαϊκότροπη έκφραση και κουλτούρα του εμπορικού κινηματογράφου της περιόδου 1950-1974. Ο Charles Stewart (*Οι πεδιάδες των ονείρων: η στενοχώρια, η εμπειρία και τα όρια του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού στις νεοελληνικές αφηγήσεις ονείρων*) διερευνά την σχέση της ατομικής εμπειρίας και

της κουλτούρας αμφισβητώντας την μοναδικότητα της πρώτης ή ακόμη και την ίδια την έννοια της εμπειρίας ως ξέχωρης αναπαράστασης από την κουλτούρα και τις αφηγήσεις της. Ο Ξενοφών Μπίστικας (*Μεγάλη αφαίρεση - μεγάλος ρεαλισμός*) εξετάζει τη σημασία του δίπολου «αφαίρεση - ρεαλισμός» στην νεότερη τέχνη αναφορικά όχι μόνο με την ερμηνεία και αναπαράσταση της φόρμας αλλά και με την συνθήκη του θεατή σε σχέση με αυτήν. Ο συλλογικός αυτός τόμος κλείνει με το κείμενο της Tonia Raquejo Grado (*«Προτού σε σκοτώσω»*: *συναίσθημα και λογική στη βία, στο έργο των David Lynch και Lars von Trier*) στο οποίο διερευνώνται οι πολιτισμικοί και ψυχολογικοί μηχανισμοί παραγωγής και δικαιολόγησης της βίας.

Συμπερασματικά ο συλλογικός αυτός

τόμος συγκεντρώνει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες εργασίες και θίγει καίρια θέματα των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών. Η θεματολογία, η επιλογή των επιστημόνων που συνέβαλαν στην συγγραφή του τόμου και η αποσαφήνιση των κεντρικών κοινών αξόνων της συνολικής του προβληματικής στην εισαγωγή, δείχνει την ποιότητα της επιμέλειας και τον επιστημονικό μόχθο που καταβλήθηκε για την ολοκλήρωση της έκδοσης αυτής. Πιστεύω ότι το βιβλίο αυτό θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για κάθε κριτικό κοινωνικό επιστήμονα και θα συμβάλλει αποφασιστικά στην συζήτηση για τον εν δυνάμει απελευθερωτικό και χειραφετητικό ρόλο των κοινωνικών επιστημών στην σύγχρονη εποχή.

ΘΕΑΔΩΡΩ ΙΩΣΗΦΙΔΗ